

tekst • Ulli Jessurun d'Oliveira
 beeld • Amsterdam University Press /
 H.U. Jessurun d'Oliveira

ARIE DE FROE: MENSENREDDER EN WETENSCHAPPELIJK SJOEMELAAR

Hij was huisarts en antropoloog, halverwege de dertig, toen Arie de Froe (1907-1992) werd geconfronteerd met de maatregelen van de Duitse bezetter tegen de Joodse bevolking. De isolering van de Joden in Nederland begon in 1940 met de ariërverklaring voor ambtenaren, en vervolgens moest iedereen zijn Joodse ouders en grootouders opgeven, en daarmee het eigen doodvonnis tekenen, net als eerder in Duitsland was gebeurd. Er was één verschil: de Verordening voor de Nederlandse bezette gebieden kende de mogelijkheid om in beroep te gaan. Een Duitse ambtenaar, de jurist Hans Calmeyer, besliste over de aangetekende beroepen.

Honderden mensen schakelden De Froe in om rassenkundig aan te tonen dat zij, op grond van hun fysieke kenmerken, niet tot het Joodse ras behoorden, en dus moesten worden 'ontsterd'. Dat deed De Froe in attesten, waarbij hij veelal de hand lichtte met de wetenschap. Vaak vonden advocaten niet-Joodse 'verwekkers', die zogenaamd bij Joodse moeders een buitenechtelijk kind hadden gemaakt. Hij zocht dan een aantal willekeurige kenmerken van de 'verwekker' en het kind bij elkaar die matchten, om aannemelijk te maken dat het kind maar half Joods was. Dat bood nieuwe levenskansen.

Daarnaast kreeg hij de opdracht van een aantal vooraanstaande leden van de Portugees-Israëlitische Gemeente om een rapport op te stellen, waarin werd betoogd dat de 'zuivere' Portugese Joden geen Joden waren, maar behoorden tot het mediterrane ras. Daartoe dupliceerde De Froe een onderzoek dat de wereldberoemde 'reiziger in breinen' professor C.U. Ariëns Kappers in het begin van de jaren dertig had gemaakt. Op basis van schedelmetingen (waarbij ook mijn tante Els betrokken was) was Ariëns Kappers tot de conclusie gekomen dat de Sefardische Joden op een aantal kenmerken afweken van de Askenasische Joden.

De Froe deed een groot aantal metingen bij 375 Amsterdamse Sefardiërs, en legde zijn resultaten vast in een rapport van een kleine honderd bladzijden. Hij voegde een album toe met foto's in voor- en zij aanzicht van een aantal onderzochte personen. Deze foto's waren vervaardigd door mijn vader Jaap d'Oliveira, beroepsfotograaf, die alleen nog mocht werken voor andere Joden, en dus niet voor mensen die, zoals hijzelf, juist wilden aantonen geen Jood te zijn. Vandaar dat een bekende keramist, Bert Nienhuis, die een Portugees-Joodse vrouw had, werd ingeschakeld om als fotograaf opgevoerd te worden. Calmeyer was genegen het rapport te onderschrijven,

maar had te maken met veel wantrouwen bij de Duitse bezetter, en ook bij sibbekundige NSB'ers.

Uiteindelijk liep het slecht af met de Portugezen. Hun lijst *platzte* nadat daar in Berlijn een besluit over gevallen was. Voor zover ze niet al in handen van de bezetters waren gevallen, werden de Portugezen die er op stonden op 1 februari 1944 weggehaald. Onder hen bevonden zich mijn tante Els en mijn grootouders. Via Westerbork, waar zij als 'Untermenschen' waren gedetermineerd, kwamen zij in Theresienstadt terecht, van waaruit de meesten in Auschwitz zijn vermoord. Mijn tante Els was miraculeus uit Westerbork ontsnapt, mijn grootmoeder naar Zwitserland losgelaten uit Theresienstadt, maar mijn grootvader Eli met zijn tweede vrouw zijn in Auschwitz vermoord. Over hem verdedigde Jaap Cohen op 27 mei jl. zijn dissertatie onder de titel *De onontkoombare afkomst van Eli d'Oliveira. Een Portugees-Joodse familiegeschiedenis*.

De Froe, die zijn levensgevaarlijke, maar stoïcijnse voltrokken subversieve werk had overleefd, werd na de oorlog hoogleraar aan de Gemeente Universiteit, later de UvA genoemd, waarvan hij het tussen 1972 en 1976 tot rector magnificus bracht. Over zijn verzetswerk was hij zwijgzaam, al heeft hij zich daarover wel uitgelaten in een interview met de historicus Jacques Presser, en in een gehoor bij de Parlementaire Enquêtecommissie.

Om De Froe te eren, werd in 2012 bij de KNAW een symposium georganiseerd, op initiatief van socioloog en UvA-universiteitshoogleraar Abram de Swaan en een kleine commissie, met medewerking van de UvA. Zijn werk werd van allerlei kanten belicht, maar op één aspect werd speciaal ingezoomd: de spanning tussen wetenschappelijke en menselijke integriteit. Met het oog daarop werd zijn illegale werk onderzocht. De vrij algemeen gedeelde conclusie was dat

Arie de Froe

hij in zijn individuele attesten vaak de hand had gelicht met wat wetenschappelijk verantwoord was, maar dat hij in zijn collectieve Portugezenrapport eigenlijk volgens de regels van de toenmalige wetenschap had geopereerd. Ook was er overeenstemming over dat de regels voor het bedrijven en toepassen van wetenschap, waarop de laatste jaren zo'n enorme nadruk wordt gelegd, hun begrenzing kennen in hogere waarden, bijvoorbeeld daar waar het overduidelijk gaat om het redden van mensenlevens. Wat het (bezettters-)recht daarover te zeggen heeft, is een andere kwestie.

H.U. (Ulli) Jessurun d'Oliveira (1933) is emeritus hoogleraar Internationaal privaatrecht, rechtsvergelijking en migratierecht aan de Universiteit van Amsterdam.

Na het symposium in 2012 kwam dit jaar de bundel *Ontjoodst door de wetenschap. De wetenschappelijke en menselijke integriteit van Arie de Froe onder de bezetting* uit, onder redactie van H.U. Jessurun d'Oliveira. Het boek is à € 17,95 te bestellen bij Amsterdam University Press via www.aup.nl. ●

Antropologische foto's uit het album behorend bij het rapport van De Froe (foto's: Jaap d'Oliveira)

